

Βασική για την ενότητα αυτή είναι η διάκριση ανάμεσα στην ερμηνευτική παράδοση, την φαινομενολογία και τις εκλεκτικιστικές συνδυαστικές προσεγγίσεις.

^ Ερμηνευτική

Σύνδεση εκ του ονόματος με τον θεό της διαμεσολάβησης, τον Ερμή. Ερμηνεύω = λέω, εξηγώ, μεταφράζω... Σχετίζεται αρχικά με τρεις κατηγορίες κειμένων: α) αλληγορική ερμηνεία της Βίβλου –πρώτοι λόγιοι Εκκλησίας (Ωριγένης, Αυγουστίνος) β) ερμηνευτική του δικαίου –ενδιαφέρον για το ρωμαϊκό δίκαιο κατά την Αναγέννηση και γ) φιλολογική ερμηνευτική –Σχολή της Αλεξάνδρειας, ερμηνεία του Ομήρου, ρητορική.

Ερμηνευτική του διαφωτισμού: πίστη στη μοναδική ορθή ερμηνεία, η ερμηνευτική επιδιώκει την εξάλειψη του λάθους, της σκοτεινότητας. Συγγραφέας και αναγνώστης συγκλίνουν όχι σε μια ψυχολογική ταύτιση αλλά επειδή συμφωνούν ως προς το θέμα του κειμένου.

Ρομαντική ερμηνευτική: Σημειώνεται μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το πράγμα (το θέμα) στο πνεύμα. Εμπιστοσύνη στην ενότητα του πνεύματος, χωρίς την οποία το νόημα και η σημασία θα ήταν αδύνατα. Σκοπός της κατανόησης καθίσταται η ψυχολογική ταύτιση. Εισαγωγή του ερμηνευτικού κύκλου: η ερμηνευτική ακολουθεί μια τριπλή κίνηση από την 'ερμηνευτική του γράμματος' στην 'ερμηνευτική του νοήματος' και στη συνέχεια στην 'ερμηνευτική του πνεύματος'. Απαραίτητη προϋπόθεση η αποδοχή ότι μέρος και όλο αποσαφηνίζουν το ένα το άλλο επειδή βρίσκονται σε ανταπόκριση.

1768-1834

Schleiermacher: Μέλημα του ερμηνευτή καθίσταται η όσο το δυνατόν πιο ακριβής ανάπλαση της διανοητικής κατάστασης του συγγραφέα, η τοποθέτησή του ερμηνευτή στη συγγραφική θέση. Αυτή η ανακατασκευή της διανοητικής κατάστασης χρειάζεται μια διττή προσέγγιση: προκειμένου να επιτευχθεί η γραμματική κατανόηση, ο ερμηνευτής συνυπολογίζει τόσο τη γλωσσική κοινότητα του συγγραφέα, το υπερατομικό δομημένο σύστημα σημείων όπου αυτός κινείται, όσο και τον ιδιαίτερο συνδυασμό των λέξεων. Με τους αντίστοιχους όρους Sprache (γλώσσα) και Rede (ομιλία) προοιωνίζεται τη διάκριση του Saussure σε langue και parole. Ο Schleiermacher επίσης εισάγει στη θεωρία του την έννοια της ενορατικής εικασίας ως αναγκαίας στιγμής στην ερμηνευτική δραστηριότητα. Με τον όρο ενορατική εικασία θα πρέπει να εννοήσουμε μια θεμελιώδη ανοιχτότητα στην εμπειρία του ξένου, μια προαίρεση να αντιμετωπίσουμε την ετερότητα.

πάντα
έτσι

1853-1911

Dilthey: Αναπτύσσει περαιτέρω την ψυχολογική διάσταση της ερμηνευτικής του Schleiermacher. Στη θεωρία του η ύψιστη μορφή κατανόησης επιτυγχάνεται όταν ο αναγνώστης βρεθεί στην κατάσταση της απόλυτης ενσυναίσθησης με τον συγγραφέα. Με τη συνδρομή της φαντασίας μας καλούμαστε να ανακτήσουμε την εμπειρία του συγγραφέα, να ανασυγκροτήσουμε τα συμφραζόμενα μέσα στα οποία αυτή αποκτά νόημα, με μια διαδικασία που κινείται σε αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη της πραγματικής εμπειρίας του συγγραφέα. Ακριβώς το αίτημα αυτό της ανασυγκρότησης των συμφραζομένων εντός των οποίων οι ενέργειες αποκτούν νόημα εισάγει στην ερμηνευτική θεωρία του Dilthey την ιστορική διάσταση. Η ιστορία αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο του επειδή προσφέρεται για να διερευνήσει κανείς τη μετάβαση από την ατομική ιστορική εμπειρία σε μια ευρύτερη κατανόηση, όπου η ανθρώπινη φύση είναι κοινή και η ιστορική συνείδηση ένας τρόπος γνώσης. Κατά τα άλλα, ο Dilthey, χωρίζει τις επιστήμες της φύσης (όπου ισχύει η διάκριση υποκειμένου-αντικειμένου) από τις επιστήμες του πνεύματος (που ασχολούνται με την ανθρώπινη εμπειρία στην οποία έχουμε πρόσβαση μόνο μέσω των αντικειμενικοποιημένων της εκφράσεων, γι αυτό χρειαζόμαστε την κατανόηση και την ερμηνεία).

^ Φαινομενολογία

1859-1938 (παικων Β' Π. Π.)

Edmund Husserl: Το ενδιαφέρον του είναι επιστημολογικό και θα συνοψιζόταν στη φράση 'περιγραφή ουσιών'. Πρόκειται για ένα εγχείρημα που φιλοδοξούσε να αποφύγει όλες τις προσχηματισμένες κρίσεις και δόγματα. Εντέλει μοιάζει να επιστρέφει σε μια θέση κοντά στον Kant, καθώς εξετάζει την καθαρή ή υπεβατολογική συνείδηση. Ο Husserl αντιτίθεται σε δύο κυρίαρχες σχολές σκέψης: α) στον νατουραλισμό, υποστηρίζοντας ότι όλα τα φαινόμενα δεν ανάγονται στη φύση και με την έννοια αυτή ο νατουραλισμός δεν είναι σε θέση να εξηγήσει τον εαυτό του, δεν μπορεί να αποτελεί ολική θέαση του κόσμου και β) στον ψυχολογισμό, κυρίως για τους κινδύνους του σχετικισμού που ενέχονται σ' αυτόν. Ο ψυχολογισμός ανάγει τη γνώση είτε στην ατομική ή στην ανθρωπολογική γνώση, ενώ ο Husserl εστιάζει σε μια αλήθεια απόλυτη, αντάρκη, ιδεατή και αιώνια. Βάση της μεθόδου του αποτελεί η θεωρία της αποβλεπτικότητας, σύμφωνα με την οποία η συνείδηση δεν υποδέχεται παθητικά αντικείμενα από τον εξωτερικό κόσμο, είναι πάντοτε συνείδηση κάποιου πράγματος, κατευθύνεται, στοχεύει προς το αντικείμενο. Η αποβλεπτικότητα μας επιτρέπει να συγκροτήσουμε ένα αποβλεπτικό αντικείμενο

προβλεπτική
τη γος
το αντικείμενο

μέσα από το ρεύμα των κατ' αίσθησιν αντιλήψεων τις οποίες αντιμετωπίζουμε. Αυτό που είναι παρόν στη συνείδησή μας δεν είναι ούτε το αντικείμενο καθεαυτό ούτε η αναπαράστασή του, αλλά η εμπειρία ενός αποβλεπτικού ενεργήματος. Άλλη κρίσιμη έννοια στη θεωρία του Husserl είναι αυτή της εποπτείας (στα αγγλικά intuition=ενόραση), η οποία μας επιτρέπει να αντιλαμβανόμαστε ουσίες και όχι εμπειρικές ποιότητες, από τις οποίες αποκομίζουμε συγκυριακή γνώση. Αυτού του είδους η εποπτεία είναι η αισθητηριακή. Υπάρχει όμως και η ιδεατή ή κατηγορική εποπτεία: ο καλύτερος τρόπος για το κατανοήσουμε είναι να ανακαλέσουμε αφηρημένες έννοιες, όπως 'αριθμός', 'ομοιότητα', τις οποίες δεν αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις, αλλά μπορούμε να τις κατανοήσουμε πλήρως μέσω της εποπτείας. Για να επιτευχθεί η φαινομενολογική εποπτεία και να κατακτηθεί η αυθεντική γνώση, πρέπει να ανασταλεί η φυσική συμπεριφορά με την οποία αντιμετωπίζουμε τον κόσμο στην καθημερινότητά μας, για να ανοίξουμε τον δρόμο σε μια μη-προσηματισμένη ουσιακή γνώση. Για να περιγράψει ο Husserl την φαινομενολογική αναγωγή, αυτή την αναστολή δηλαδή της καθημερινής συμπεριφοράς, χρησιμοποιεί τη λέξη εποχή (από το ρήμα επ-έχω) που κατάγεται από την αρχαία σκεπτικιστική φιλοσοφία. Το υποκείμενο της εποπτείας επέχει, θέτει εντός παρενθέσεως την ιστορία, την ίδια του την ύπαρξη, την κίνηση από τα επιμέρους στη γενική ουσία, τις μη φαινομενικές όψεις του φαινομένου αφήνοντας μόνο ό,τι είναι απολύτως ασφαλές. Η φαινομενολογία του Husserl επιδιώκει να διασφαλίσει ένα σταθερό και αιώνιο πεδίο γνώσης έξω από κάθε πολιτισμική, ιστορική, κοινωνική και υπαρξιακή διακύμανση.

Roman Ingarden: 1893-1970
 Ο σημαντικότερος μαθητής του Husserl που ασχολήθηκε με ζητήματα αισθητικής. Ασχολήθηκε ειδικά με το έργο τέχνης ως αντικείμενο με αποβλεπτική δομή, κατεξοχήν πρόσφορο για τη διερεύνηση της σύγκρουσης μεταξύ ρεαλισμού και ιδεαλισμού. Κατά τον Ingarden, όλα τα αντικείμενα μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες: στα πραγματικά, αυτά που συναντούμε στον εμπειρικό κόσμο, και στα ιδεατά, αυτά που κατασκευάζουμε ως αφαιρέσεις, όπως λ.χ. τα σχήματα, και δεν έχουν εμπειρική ύπαρξη και είναι αμετάβλητα. Τα πραγματικά είναι ξεχωριστά στο χώρο και στο χρόνο αντικείμενα και είναι προσδιορισμένα από κάθε άποψη, χωρίς αμφισημία ακόμη κι αν τα συλλαμβάνουμε με άπειρους διαφορετικούς και ανολοκλήρωτους τρόπους. Τα λογοτεχνικά έργα κατέχουν παραδόξως μια ενδιάμεση θέση: δεν είναι πραγματικά, δεν έχουν εμπειρική ύπαρξη, αλλά δεν είναι ούτε και ιδεατά, αφού μπορούν και αλλάζουν ανάλογα με τον

αναγνώστη ή/και τη χρονική στιγμή. Τα αναπαριστώμενα μέσα στο έργο τέχνης αντικείμενα μοιάζουν με τα πραγματικά, 'έχουν τον ίδιο τύπο ύπαρξης', ωστόσο δεν είναι πραγματικά. Τα αντικείμενα που αναπαριστώνται σε ένα λογοτεχνικό έργο εμφανίζουν χάσματα ή κενά ή σημεία απροσδιοριστίας, τα οποία ο αναγνώστης καλείται να συμπληρώσει ή να συγκεκριμενοποιήσει. Με τον τρόπο αυτό ο Ingarden αποφεύγει την 'προθεσιακή πλάνη' μεταθέτοντας το βάρος του ενδιαφέροντος στον άξονα κείμενο-αναγνώστη. Από την άλλη, δεν ενδίδει στον υποκειμενισμό, γιατί παρότι τα σημεία απροσδιοριστίας επιτρέπουν στον αναγνώστη να συμπληρώσει οποιοδήποτε κείμενο με τον δικό ατομικό του τρόπο, παραμένει πάντα ο σκελετός του κειμένου, του οποίου η ανασύσταση αποτελεί μια σχετική εγγύηση ως προς τις ορθές ή μη αναγνώσεις.

1889-1976

Οντολογική ερμηνευτική (Martin Heidegger): Η κρίσιμη αλλαγή σε σχέση με τις προγενέστερες θεωρίες για την κατανόηση είναι ότι η ερμηνευτική του 20^{ου} αι. με τον Heidegger κινείται προς την περιοχή της 'θεμελιώδους οντολογίας', αυτό σημαίνει ότι δεν προσπαθούμε πλέον να συλλάβουμε την κατανόηση μεταβατικά. Το ζητούμενο δεν είναι να κατανοήσουμε κάτι. Η κατανόηση νοείται ως ο τρόπος μας να είμαστε-μέσα-στον κόσμο, ως θεμελιώδης τρόπος πριν από κάθε γνώση ή διανοητική δραστηριότητα. Με τον Heidegger εισάγεται στη φαινομενολογία η ιστορικότητα. Η κατανόηση δεν αποτελεί μια αυτόνομη, ανιστορική ανθρώπινη δραστηριότητα. Στο *Είναι και Χρόνος* περιγράφεται ένας κόσμος ^{που} μοιραζόμαστε και κατανοούμε μέσα από τη γλώσσα. Στο βαθμό αυτό, η κατανόηση γίνεται γλωσσολογική, και γι' αυτό ιστορική. Ερμηνεία δεν είναι μια 'σημασία' που αποδίδουμε σε ένα απογυμνωμένο αντικείμενο, αλλά αυτό που κατά την παρούσα στιγμή έχουμε ήδη κατανοήσει, ή η επεξεργασία των δυνατοτήτων της ίδιας της κατανόησης, η διασάφηση της εμπλοκής μας με την εκ των προτέρων κατανόηση του κόσμου.

δεν πρόκειται για την κατανόηση ενός πράγματος, αποκλειστικά για την ίδια την κίνηση, διαδικασία κατανόησης

1900-2003

Hans Georg Gadamer: Στο έργο του *Αλήθεια και μέθοδος* επιχειρεί να αποσυσχετίσει τις δύο αυτές έννοιες: μέθοδος είναι για τον Gadamer κάτι που ένα υποκείμενο εφαρμόζει σε ένα αντικείμενο προκειμένου να έχει ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, το οποίο εν συνεχεία χαρακτηρίζεται ως αληθές. Αντικρούοντας αυτόν το συσχετισμό διεκδικεί ένα οικουμενικό κύρος για την ερμηνευτική. Από την άλλη πλευρά, ακολουθώντας τον Heidegger, σύμφωνα με τον οποίο η ουσία του Dasein (ανθρώπινη

ύπαρξη, όχι όμως με την έννοια του καρτεσιανού ή καντιανού υποκειμένου, αλλά η ύπαρξη για την οποία εγείρεται το ερώτημα του Είμαι) βρίσκεται στην χρονικότητά του, στην περατότητά του, αντικρούει τη φαινομενολογική αναγωγή του Husserl: δεν μπορούμε να θέσουμε εντός παρενθέσεως τη βιοτική πραγματικότητα ή την περίπτωση του Dasein για χάρη ενός υπερβατολογικού υποκειμένου. Ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή η ιστορικότητα αποτελούσε εμπόδιο για την αντικειμενική γνώση, τώρα μετατρέπεται σε οικουμενική φιλοσοφική έννοια που καθιστά δυνατή τη γνώση.

Husserl

Η ιστορικότητα σχετίζεται με τις προϋποθέσεις της ερμηνείας, η οποία θεμελιώνεται πάντα σε κάτι που έχουμε εκ των προτέρων, μια προ-κατοχή, μια προ-θέαση, μια πρόληψη (οι όροι είναι χαιντεγκεριανοί). Δεν προσεγγίζουμε ένα αντικείμενο ή ένα κείμενο απαλλαγμένοι από προϋποθέσεις. Ο Gadamer επανέρχεται στις προϋποθέσεις όταν πραγματεύεται την έννοια της προκατάληψης. Η προδιαμορφωμένη κρίση μας για κάτι, κατέληξε να σημαίνει αρνητική προδιάθεση, εκτίμηση που μας κληροδότησε η ερμηνευτική του διαφωτισμού. Η προκατάληψη όμως ανήκει ακριβώς στην ιστορική πραγματικότητα, συνεπώς δεν αποτελεί εμπόδιο, αλλά συνθήκη για την κατανόηση. Μια κεντρική δυσκολία που προκύπτει στο σημείο αυτό βέβαια είναι η δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα σε βάσιμες ή αβάσιμες προκαταλήψεις, σε αληθείς ή ψευδείς, χωρίς να επιστρέψει κανείς στο διαφωτιστικό αίτημα για 'αντικειμενικότητα' και χωρίς να περιπέσει στον σχετικισμό. Ο ιδιότυπος

Gadamer:

αντικρούει την προκειμένη

ερμηνεία με την οριζοντα

(Γαίωμεν) (για)

τρόπος με τον οποίο ο Gadamer επιχειρεί να υπερβεί αυτόν τον σκόπελο είναι να εισαγάγει την έννοια της ιστορίας της επίδρασης: 'αληθινή είναι η ερμηνευτική όταν υποδεικνύει την επίδραση της ιστορίας στην ίδια την ερμηνεία'. Δεν πρόκειται για μία νέα επιστήμη, όσο για ένα νέο τύπο συνείδησης, που τον ονομάζει 'συνείδηση της ιστορίας της επίδρασης'. Πρόκειται για τη συνείδηση του αναπόφευκτου της ερμηνευτικής κατάστασης. Για περιγράψει την ερμηνευτική κατάσταση ο Gadamer εισάγει την έννοια του ορίζοντα, όρο που δανείζεται από τη φαινομενολογική παράδοση. Ο ορίζοντας περιγράφει την τοποθέτησή μας μέσα στον κόσμο. Δεν εννοείται όμως ως παγιωμένη, κλειστή σκοπιά, αλλά μάλλον 'κάτι εντός του οποίου κινούμαστε και το οποίο κινείται μαζί μας'. Έτσι, η κατανόηση περιγράφεται μεταφορικά ως συγκερασμός του ατομικού ορίζοντα κάποιου με τον ιστορικό ορίζοντα. Βέβαια, η ίδια η έννοια του ορίζοντα αποκλείει τη διαχωριστική γραμμή παρελθόντος -παρόντος. Η επίκλησή του αποτελεί ωστόσο αναγκαία φάση για την κατανόηση. Ο ιστορικός ορίζοντας προβάλλει για να εξαλειφθεί στη συνέχεια

ως ξεχωριστή οντότητα. Έτσι, η κατανόηση με έναν διαλεκτικό τρόπο είναι η ιστορική συνείδηση που αποκτά συνείδηση του εαυτού της.

όχι

Ricoeur: Η πιο πρωτότυπη όψη της σκέψης του Ricoeur εντοπίζεται στη θεωρία του για το σύμβολο. Για τον Ricoeur η γλώσσα βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε ερμηνευτικής θεωρίας, όμως κάθε γλωσσικό τεχνούργημα δεν χρειάζεται απαραίτητα την εφαρμογή της ερμηνευτικής. Η ερμηνευτική απαιτείται μόνο όπου υπάρχει πολυσημία, πλεόνασμα νοήματος, όταν δηλαδή 'μια σημασιακή δομή που έχει ένα νόημα άμεσο, πρωτογενές, κυριολεκτικό και κατονομάζει επιπλέον ένα νόημα έμμεσο, δευτερεύον, μεταφορικό, το οποίο δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό παρά μόνο δια μέσου του πρώτου'. (θυμηθείτε το παράδειγμα του ρητορικού ερωτήματος που παραθέτει ο Paul de Man στο 'Σημειολογία και ρητορική', για να καταλήξει βέβαια εκεί στην α-πορία ως εγγενές χαρακτηριστικό της μεταφορικής γλώσσας) Το έργο της ερμηνείας έγκειται στο να αποκρυπτογραφεί το 'κρυφό μέσα στο φανερό νόημα'. Κατά τον Ricoeur, υπάρχουν δύο κατηγορίες ερμηνείας: η ερμηνευτική της πίστης ή του ιερού ως διαδικασία επανάκτησης του νοήματος, η οποία σχετίζεται με τη φαινομενολογία της θρησκείας περισσότερο και εμπιστεύεται τη γλώσσα (καθώς ο άνθρωπος γεννιέται μέσα στη γλώσσα), και η ερμηνευτική της υποψίας: αυτή σχετίζεται με τρεις στοχαστές που σφράγισαν τον 20^ο αι., τον Marx, τον Nietzsche και τον Freud. Και οι τρεις τους δυσπιστούν απέναντι στη λέξη και επιδιώκουν να προσεγγίσουν ένα αυθεντικότερο πεδίο νοήματος. Η ερμηνευτική της υποψίας δεν επιδιώκει τόσο να αποκαταστήσει το αντικείμενο όσο να αποκαλύψει τις μεταμφιέσεις, να ξεσκεπάσει τη ψευδή συνείδηση. Ο Ricoeur προβαίνει σε μια συμφιλιοτική κίνηση ανάμεσα στην ερμηνευτική της πίστης και στην ερμηνευτική της υποψίας αξιοποιώντας και την κριτική που άσκησε ο Habermas στον Gadamer: ο Gadamer προσβλέπει στη διαμεσολάβηση της ερμηνευτικής παράδοσης (βλ. ερμηνευτική ιστορία της επίδρασης) ώστε να αποκαλυφθεί ένα παλαιότερο νόημα στο φως των ενδιαφερόντων του παρόντος. Όμως για τον Habermas, αυτή η υπεράσπιση των προκαταλήψεων που μας κληροδοτεί η παράδοση μας στερεί από τη δυνατότητα να αναστοχαστούμε πάνω σ' αυτές και να τις απορρίψουμε, αν χρειάζεται. Με άλλα λόγια εκείνο που επιδιώκει ο Habermas είναι να προσδώσει κριτική διάσταση στην ερμηνευτική σκέψη, ώστε αυτή να οδηγηθεί σε μια κριτική στην ιδεολογία, ώστε οι δρώντες να μην εμφανίζονται παγιδευμένοι στη ροή της παράδοσής τους. Προφανώς η διαμάχη Gadamer- Habermas μπορεί να συνοψιστεί στη διάσταση ανάμεσα σε μια αρχαιολογία και σε μια τελεολογία του νοήματος

προφορικά

αντίστοιχα. Για τη συμφυλιωτική κίνηση του Ricoeur, τα αληθή σύμβολα δεν είναι απλώς πολύσημα, αλλά ενδεικτικά μιας διπλής κίνησης: της 'αναβίωσης αρχαϊκών νοημάτων' και της 'ανάδυσης σχημάτων που προοιωνίζονται την πνευματική μας περιπέτεια'. Τα σύμβολα μεταμφιέζουν τις ενστικτώδεις επιθυμίες μας ενώ ταυτόχρονα αποκαλύπτουν ένα γίνεσθαι αυτοσυνειδησίας.

^ Θεωρία της πρόσληψης

Ο όρος αυτός προσδιορίζει μια κατεύθυνση των γραμματολογικών σπουδών που αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντίας στη Δυτική Γερμανία. Η Σχολή της Κωνσταντίας έστρεψε τον ενδιαφέρον της στην ανάγνωση και πρόσληψη των λογοτεχνικών κειμένων έναντι άλλων προσεγγίσεων που έδιναν έμφαση στην παραγωγή ή στην εκ του σύνεγγυς εξέτασή τους. Γνωστή και ως 'αισθητική της πρόσληψης' κυριάρχησε στη γερμανική λογοτεχνική θεωρία για μια σχεδόν δεκαετία, ενώ στον αγγλόφωνο χώρο παρέμεινε άγνωστη μέχρι το 1980 περίπου όταν άρχισαν να μεταφράζονται τα χαρακτηριστικότερα από τα θεωρητικά της κείμενα. Επιφανέστεροι θεωρητικοί της ο Hans Robert Jauss και ο Wolfgang Iser.

4

Jauss και η πρόκληση στην ιστορία της λογοτεχνίας: Το 1967 ο Jauss έδωσε την εναρκτήρια διάλεξη στο Παν/μιο της Κωνσταντίας με αρχικό τίτλο 'Τι είναι λογοτεχνική ιστορία και γιατί τη σπουδάζουμε;' απηχώντας μια εξίσου ιδρυτική ομιλία που εκφώνησε ο Schiller τις παραμονές της γαλλικής επανάστασης στο Παν/μιο της Ιένας, με τίτλο 'Τι είναι ιστορία και γιατί τη σπουδάζουμε;' Και ο Jauss με τη σειρά του υποστηρίζει ότι η τωρινή εποχή πρέπει να αποκαταστήσει ζωτικούς δεσμούς ανάμεσα στα τεχνουργήματα του παρελθόντος και στις μέριμνες του παρόντος. Εν προκειμένω, μέλημα των λογοτεχνικών σπουδών είναι να προσεγγίσουν με νέο τρόπο την παράδοση και να αναζωογονήσουν την επαφή μας με τα κείμενα. Η πρόταση του κινείται, θα λέγαμε συνοπτικά, ανάμεσα στον μαρξισμό και στον ρωσικό φορμαλισμό. Ο μαρξισμός μπορεί να αποτελούσε για τον Jauss ένα ξεπερασμένο θετικιστικό παράδειγμα εξωγενούς προσέγγισης της λογοτεχνίας, αλλά έδειχνε μια ορθή μέριμνα για την ιστορικότητα της λογοτεχνίας. Από την άλλη πλευρά, στους φορμαλιστές οφείλουμε την εισαγωγή της αισθητικής αντίληψης ως θεωρητικό εργαλείο για τη διερεύνηση των λογοτεχνικών έργων. Ωστόσο, η απομόνωση της τέχνης από το ιστορικό της συγκείμενο αποδίδει μια παραμορφωτικά

μεγαλύτερη αξία στο συγχρονικό από ό,τι στο διαχρονικό. Για τον Jauss, η ιστορική σημασία προϋποθέτει την αισθητική αξία και αντίστροφα: η κατανόηση των πρώτων αναγνωστών δεν χάνεται αλλά διατηρείται και εμπλουτίζεται σε μια αλυσίδα που εκτείνεται από την αρχική πρόσληψη στις επερχόμενες γενεές. Η πρόσληψη ενός μεμονωμένου έργου αποτελεί τμήμα του ευρύτερου συνεκτικού γίνεσθαι της λογοτεχνίας. Η ιστορία σημαίνει κάτι για μας μόνο όταν γίνει κατανοητή ως προϊστορία μιας τωρινής εμπειρίας. Ο ιστορικός της λογοτεχνικής πρόσληψης καλείται να επανεξετάζει διαρκώς τα έργα του κανόνα στο φως της αλληλενέργειάς τους με τις τρέχουσες συνθήκες. Για να περιγράψει αυτή την κίνηση ο Jauss επανεισάγει την έννοια του ορίζοντα, όχι τόσο όπως τον εννοεί ο Gadamer, αλλά ένα σύστημα αναφορών, μια **δομή προσδοκιών** που προβάλλει ο αναγνώστης σε ένα κείμενο. Έργο του μελετητή είναι να **αντικειμενικοποιήσει τον ορίζοντα** ώστε να είμαστε σε θέση να αποτιμήσουμε τον καλλιτεχνικό χαρακτήρα του έργου τέχνης. Η αντικειμενικοποίηση μπορεί να γίνει εξετάζοντας ένα έργο α) ως προς το λογοτεχνικό του είδος, β) ως προς άλλα γνωστά έργα μέσα στη λογοτεχνική του κληρονομιά ή το ιστορικό του περιβάλλον ή γ) αξιοποιώντας τη διάκριση ανάμεσα στη μυθοπλασία και στην πραγματικότητα, στην ποιητική και πρακτική λειτουργία της γλώσσας. Ακολουθεί η αποτίμηση του έργου με βάση την απόστασή του από τον ορίζοντα που το περιβάλλει. Εάν οι προσδοκίες δεν 'διαψεύδονται' το έργο πλησιάζει στην εύπεπτη λογοτεχνία. Αν το έργο υπερβαίνει τον ορίζοντα, τότε αποτελεί δείγμα υψηλής τέχνης, γεγονός που δεν αποκλείει καθόλου να μην αναγνωρίζεται ως τέτοιο στη εποχή του λόγω της ματαιώσης των αναγνωστικών προσδοκιών που προκαλεί, αλλά η αρχική άρνηση να αρθεί από μεταγενέστερο αναγνωστικό κοινό. Η σύγκριση ανάμεσα στην *Madame Bovary* Flaubert και στη *Fanny* του Feydeau καταδεικνύει αυτή ακριβώς τη σχέση του έργου με τον ορίζοντά του. Ωστόσο, η συγκεκριμένη χρήση της έννοιας του **αντικειμενικού ορίζοντα** μοιάζει να προϋποθέτει από τον μελετητή να αποκλείσει τον δικό του ορίζοντα, να θέσει εντός παρενθέσεως την ιστορικότητά του. Με άλλα λόγια, η εκ μέρους μας ανασυγκρότηση ενός ορίζοντα προσδοκίας δεν είναι δυνατόν να είναι αντικειμενική, διότι είμαστε όντα που κινούμαστε εντός της ιστορίας χωρίς να μπορούμε να σταθούμε σε ένα μηδενικό σημείο εκτός της. ~~Το πρόβλημα στη~~ θεωρία του Jauss ~~είναι ότι~~ συλλαμβάνει τη λογοτεχνική εξέλιξη βασισμένη στην αντιληπτική έννοια της ανοικείωσης που αντλεί από τους ρώσους φορμαλιστές. Ωστόσο, οι διαχρονικές όψεις των ρώσων φορμαλιστών συμπληρώνονται στην εκδοχή για τη λογοτεχνική ιστορία που

βλ. σελ 5
 η τωρινή
 ιστορία
 είναι
 η ιστορία
 της
 πρόσληψης
 του έργου
 από τον
 αναγνώστη
 της εποχής
 του έργου
 (Jauss)

ο ορίζοντα
 είναι
 η προσδοκία
 του αναγνώστη
 της εποχής
 του έργου
 (Jauss)

προτείνει ο Jauss από τη συγχρονική παρατήρηση. Η ιστορικότητα της λογοτεχνίας αποτυπώνεται στο σημείο όπου τέμνονται η συγχρονία και η διαχρονία. Έτσι, μπορούμε καλύτερα να εξηγήσουμε και την ετερογένεια που μπορεί να παρουσιάζει η λογοτεχνική παραγωγή σε κάθε κάθετη συγχρονική τομή: πρόκειται για την **συνύπαρξη (ή μίξη) ομόχρονων και μη ομόχρονων γνωρισμάτων** σε κάθε ιστορική στιγμή.

Wolfgang Iser: Μαζί με τον Jauss αποτελούν τους 'Διόσκουρους' της θεωρίας της πρόσληψης. Οι θεωρίες που αναπτύσσουν όμως διαφέρουν αρκετά. Ο Jauss ενδιαφέρεται περισσότερο για τη λογοτεχνική ιστορία και βασίζεται στην ερμηνευτική και στον Gadamer, ενώ οι απόψεις του Iser έλκουν την καταγωγή τους περισσότερο από τη φαινομενολογική θεωρία του Ingarden αξιοποιώντας την κληρονομιά της νέας κριτικής και της αφηγηματολογίας. Για τον Jauss η ιστορία της αισθητικής εμπειρίας εκτείνεται σε μεγάλη ακτίνα και τα μεμονωμένα ^{είμα} λειτουργούν επεξηγηματικά, ενώ τον Iser απασχολεί πρωτίστως το μεμονωμένο κείμενο και η σχέση που αναπτύσσουν μαζί του οι αναγνώστες. Ο πρώτος ασχολείται με τον μακρόκοσμο της πρόσληψης του κειμένου, ενώ ο δεύτερος με τον μικρόκοσμο της ανταπόκρισης του κειμένου. Για τον Iser, το νόημα παράγεται κατά την αναγνωστική διαδικασία παρά περιέχεται στα ίδια τα κείμενα, τα οποία είναι κατά τέτοιο τρόπο κατασκευασμένα ώστε να επιτρέπουν μια σχετική ευρυχωρία ~~στην κατασκευή τους~~. Στο σημείο αυτό ο Iser επικαλείται τα **σημεία απροσδιοριστίας** του Ingarden. Τα λογοτεχνικά κείμενα δεν εξηγούν ούτε ανακαλούν την εξωτερική πραγματικότητα, αλλά μας φέρνουν σε επαφή με την αίσθηση του 'ανοιχτού' προσφέροντας διαφορετικές προοπτικές. Αυτό συμβαίνει χάρη στον δικό τους 'ανοιχτό χαρακτήρα', ο οποίος συνίσταται στη δομή τους: εδώ ο Iser και πάλι επικαλείται την έννοια του σκελετού από τον Ingarden, και μιλά για **σχηματοποιημένες όψεις** του λογοτεχνικού κειμένου. Αυτές προικίζουν το κείμενο με ένα βαθμό απροσδιοριστίας περιορίζοντας την ευρύτητα των επιλογών (ο Iser αναφέρεται στη δραστηριότητα αυτή ως **καθοδήγηση του αναγνώστη**), και από την άλλη, είναι συστατικές της απροσδιοριστίας του κειμένου, καθώς αφήνουν **κενά** ή **χάσματα** που ο αναγνώστης καλείται να γεφυρώσει. Ένα σημείο στο οποίο δέχτηκε κριτική ο Iser είναι η άποψη του ότι καλή λογοτεχνία είναι αυτή που ενέχει υψηλό βαθμό απροσδιοριστίας, καθώς και η έμμεση σύνδεση που επιχειρεί ανάμεσα στην περιορισμένη απροσδιοριστία και στα ρεαλιστικά ή στα ιδεολογικά φορτισμένα κείμενα. Στο θεωρητικό του έργο ο Iser ανέπτυξε την έννοια του **λανθάνοντος αναγνώστη**, την οποία συνέλαβε κατ'

ταυτόχρονα
βλ. σελ 3-4.

αναλογίαν με εκείνη του **λανθάνοντος συγγραφέα**, όπως την προτείνει ο αφηγηματολόγος Wayne Booth. Ο λανθάνων αναγνώστης είναι μια έννοια που επιτρέπει στον Iser να αναφέρεται στην παρουσία του αναγνώστη χωρίς να ανατρέχει στους πραγματικούς ή εμπειρικούς αναγνώστες, και αποτελεί ταυτόχρονα μια δομή του κειμένου αλλά συμμετέχει και στη δραστηριότητα της ανάγνωσης. Στην εξέλιξη της θεωρίας του ο όρος εξαφανίζεται, ενώ αναδύονται οι έννοιες της **παρακαταθήκης** (repertoire) και των **στρατηγικών**. Η παρακαταθήκη αποτελεί μια δεξαμενή από συμβάσεις που σχετίζονται με κοινωνικές και πολιτισμικές σταθερές. Από αυτές αποσπώνται ορισμένες και τοποθετούνται στο νέο (κειμενικό) σκηνικό επιτρέποντας στον αναγνώστη να τις εξετάσει κριτικά (απηχεί την φορμαλιστική ανοικειώση). Οι στρατηγικές πάλι, παρέχουν μια δομή για την παρακαταθήκη των λογοτεχνικών κειμένων. Ταξινομούν το υλικό και διαμορφώνουν τις συνθήκες επικοινωνίας του. Προκειμένου να περιγράψει τον τρόπο διάδρασης αναγνώστη κειμένου, ο Iser προτείνει την έννοια της **περιπλανώμενης σκοπιάς**. Πρόκειται για την εξής διαλεκτική διαδικασία: όταν αντιμετωπίζουμε αναγνωστικά ένα κείμενο **προβάλλουμε** διαρκώς **προσδοκίες** (**πρόσχεση**) που μπορεί να επιβεβαιώνονται ή να διαψεύδονται στην πορεία της ανάγνωσης. Την ίδια στιγμή από την άλλη, η ανάγνωσή μας **εξαρτάται από προηγούμενες προτάσεις και συγκεκριμενοποιήσεις**, επιβεβαιωμένες προσδοκίες δηλαδή (**επίσχεση**). Καταλήγοντας θα λέγαμε ότι αν μεταφερθούμε από το φαινομενολογικό στο επιστημολογικό πλαίσιο η αναγνωστική διαδικασία, όπως περιγράφεται από τον Iser, εξαλείφει προσωρινά την παραδοσιακή διχοτομία υποκειμένου-αντικειμένου. Η αναγνωστική διαδικασία είναι μια διαλεκτική δραστηριότητα αυτοπραγμάτωσης και μεταβολής. Συμπληρώνοντας τα κενά του κειμένου προβαίνουμε συγχρόνως σε μια ανακατασκευή του εαυτού μας.